

Faxriddin Sodiqov ijro uslubining o'ziga xosliklari

Raimberdiyeva Shodiyabegim Akmaljon qizi

Yunus Rajabiy nomidagi O'zMMSh

An'anaviy cholg'ular mutaxassisligi 2-bosqich magistranti

raimberdiyevashodiyabegim@gmail.com

Ilmiy rahbar: Malika Ziyayeva

O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan artist, professor

Annotatsiya: Ushbu maqola Faxriddin Sodiqovning ijro uslubidagi o'ziga xos xususiyatlarini, uning badiiy talqini, texnik mahorati va o'zbek musiqasiga qo'shgan hissasini tahlil qiladi.

Kalit so'zlar: Faxriddin Sodiqov, ijro uslubi, o'zbek musiqasi, maqom.

Аннотация: В статье анализируются уникальные особенности исполнительского стиля Фахриддина Содикова, его художественная интерпретация, техническое мастерство и вклад в узбекскую музыку.

Ключевые слова: Фахриддин Содиков, исполнительский стиль, узбекская музыка, маком.

Abstract: This article analyzes the unique features of Faxriddin Sodiqov's performance style, including his artistic interpretation, technical skill, and contribution to Uzbek music.

Keywords: Faxriddin Sodiqov, performance style, Uzbek music, maqom.

Bilamizki, o'zbek dutor ijrochiligi tarixida Faxriddin Sodiqov nomi alohida o'rin tutadi. Benazir sozanda va bastakor Faxriddin Sodiqovning ayniqsa, chang va dutor cholg'ularini yangi bosqichga olib chiqqanini alohida e'tiroflash joiz. R.Yunusovning monografiyasida keltirilgan ma'lumotlarga ko'ra: F.Sodiqov dastlab sehrli musiqa olamiga qadimiy dutor, so'ngra chang cholg'ularidan taralgan sadolariga mahliyo bo'lib kirib keldi. Mayin tabiatli dutorda erkin chalishni o'smirligidayoq yaxshigina o'zlashtirib oldi. Har gal uni sog'inib qo'lga olganida qalbi oromga to'lardi. Nafis tuyg'ularini tanish va yangi kuylarga solib,

jarangini yaqinlariga sahiylik bilan ulashardi.”¹ Darhaqiqat, ustoz sozanda va bastakorning dutor chalishidan boxabar hamda ijro san’atidan ko’p marotaba bahramand bo’lgan shogirdlari qiziqarli taassurotlarini xotirlab, Faxriddin Sodiqov o’zining yangi kuy, qo’shiq va ashulalarini asosan dutor hamda chang cholg’ularida yaratgan, - deya so’zlashadi.

Bilamizki, Faxriddin Sodiqov o’z vaqtida Farg’ona-Toshkent sozandalik maktabiga xos mumtoz ko’nikmalarni o’zida mukammal darajada jo etgan benazir dutorchi bo’lgan.² Aytish joizki, u dutor chalish uslubini Farg’ona-Toshkent ijrochilik maktabining yirik dutor pirlari - Solixon Xo’ja va Muhiddin Xo’ja Najmiddinovlardan o’rgangan hamda uni yangi bosqichga olib chiqqan. Xususan, Sodiqov Faxriddin ustoz O’zbekiston teleradiosi qoshidagi “Maqom” ansambli³ga boshchilik qilgan kezlarda, ansamblning badiiy yaxlitligiga alohida e’tibor qaratib, o’zbek mumtoz musiqa ijrochiligini yangi darajaga olib chiqqan.

Hassos sozanda chang va dutorida o’zbek xalq kuylarining bor jozibasini ko’rsata olgan mohir sozandadir. Bizgacha yozilgan ilmiy manbalarda bayon etilishicha, Faxriddin Sodiqovning ijrosidagi asarlar texnik jihatdan murakkabligi va o’ta nozikligi bilan ajralib turadi. Uning dutor ijrochiligida to’plagan tajribasining dalili sifatida quyidagi misollarni keltiramiz: “Sayqal I” va “Sayqal II” nomli kuylarning Farg’ona-Toshkent mahalliy uslubiga hos dutor ijro yo’li namunasi aynan Faxriddin Sodiqov jonli ijrosi Yunus Rajabiy tomonidan 1950 yilda yozib olinib notalashtirilgan.⁴ U nafaqat ijrochilik san’atini yuqori darajaga olib chiqqan, balki, dutor cholg’usida ijro etishning yangicha uslub kashf qilgan salohiyatli pedagog bo’lgan. R.Yunusovning ta’kidlashicha, Faxriddin Sodiqov dutor chalishda nodir uslubiy mukammallikka erishgan tengi yo’q sozandalardan

¹ R.Yunusov. Faxriddin Sodiqov. Toshkent-2005., 70-bet.

² R.Yunusov. Faxriddin Sodiqov. Toshkent-2005., 80-bet.

³ Hozirda bu ansambl “Yunus Rajabiy nomidagi “Maqom” ansambli” nomi bilan yuritiladi.

⁴ Bu yozuvlar to’qqiz jildlik “O’zbek xalq musiqasi” qomusiy nota to’plamlarining to’rtinchi jildiga kiritib nashr etirilgan.//Qarang: R.Yunusov. Faxriddin Sodiqov. Toshkent-2005., 54-bet.

bo'lgan ekan. Bu o'ziga xos uslub bir nechta hal qiluvchi tamoyillarni o'zida mujassam etgan. Jumladan:

- pardalarni quyuq bezatish, ya'ni torlarni yuqori va pastga tomon tortib chalish yordamida ifodali kuychanlikni hosil etish;
- ikkala tor o'zaro uyg'un-hamsado bo'ladigan nuqtalarini topib ishlatish;
- cholg'uning qopqog'iga qo'l barmoqlarini deyarli urmay-tekkizmay, mayin va burro zarblardan foydalanish kabilardan iborat.⁵

F.Sodiqovning ijro maktabi davomchisi, taniqli sozanda, professor, O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan artist Malika Ziyayevaning bayon etgan fikrlariga ko'ra: "Ustoz har bosgan parda "quruq" tovish emas, balki, har biri turfa ranglar bilan bo'yalgan yoki rang-barang bezaklar bilan sug'orilgan naqshga o'xshaydi. Bu uslubda oddiy tovushni topish qiyin. Kuyni tashkil etuvchi tovushlarning har biri serjilo va naqshinkordir."⁶ Ta'kidlanishicha, Faxriddin Sodiqov dutorchilik maktabida xos bo'lgan quyidagi tamoyillarga asoslangan o'qitish tizimi mavjud:

- ✓ an'anaviy repertuar va maqomlarni chuqur o'rganish;
- ✓ maxsus mashqlar orqali ijrochilik ko'nikmalarini rivojlantirish;
- ✓ talabalarda uslub hissi va badiiy didni shakllantirish;
- ✓ ijodkorlik va badiihago'ylikni yo'lga qo'yish.

Xususan, M.Ziyayevaning uslubiy maslahatlariga ko'ra, kuy ijro etish uchun quyidagi ijro usullariga e'tibor berish muhim ahamiyat kasb etadi:

- a) har bir pardaning nafis va o'ziga xos bezakdorligi;
- b) ortiqcha ijroviy harakatlarni cheklash;
- c) kuyning uzilishsiz va yaxlit tarzda davom etishi.⁷

Ma'lumki, mohir sozanda F.Sodiqovning dutor chalishdagi o'ng qo'lda zarb berish harakatlari Solixon Xo'ja Najmiddinov ijro uslubiga hosdir. Ustozi Solixon

⁵ R.Yunusov. Faxriddin Sodiqov. Toshkent-2005., 71-bet.

⁶ Malika Ziyayeva. Dutor. Faxriddin Sodiqov ijro uslubi. O'quv-uslubiy qo'llanma. "Musiq", T., 2011., 9-bet.

⁷ Mazkur manba, 9-bet.

Xo'jadan iqtidorli shogird Faxriddin Sodiqov qo'l zarblaridagi metro-ritmik aniqlik va tovushlarning tiniq jaranglash texnikasini o'zlashtirdi hamda o'zining texnikasi bilan uyg'unlashtirib yangicha uslub kashf etdi, desak mubolag'a bo'lmaydi. Jumladan, dutor torlaridan chiqadigan har bir sado - xoh u "yakka zarb", xoh "rez" bo'lsin - benazir sozanda Sodiqov Faxriddin ustozning ijrosida yangraganining guvohimiz deya ta'kiylaydi shogirdi M.Ziyayeva.

Endi dutor ijrochiligidagi chap qo'l texnikasiga to'xtalsak. Dutor cholg'usida chap qo'l harakatlari orqali rang-barang ohangdorlikni tinglovchiga yetkazib berishda F.Sodiqov hassos ijrochi Muhiddin Xo'ja Najmiddinov uslubidan keng foydalangan. Muhiddin Xo'ja uslubiga xos bo'lgan o'ta nozik "nolish"lar, kutilmagan va jozibador "qochirim"lar Faxriddin Sodiqov ijrosida yangicha jilo topgan. U nimpardalarni mohirona qo'llab, har qanday musiqiy asarning ta'sirli yangrashini ta'minlagan. Zero, cholg'u torlarini chertish uslubidagi har bir harakat ohangning dardli jaranglashiga va tinglovchi qalbining tubidan joy olishiga xizmat qiladi. Aynan chap qo'lning epchil va ayni paytda mayin harakatlari orqali F.Sodiqov mumtoz musiqa namunalarining ichki qatlamlaridagi pinhona ma'nolarni ochib bergan benazir sozanda edi.

Atoqli sozanda ijrochilik san'atining siri shunda ediki, u Solixon Xo'janing dutor chalishdagi salobatli zarblarini Muhiddin Xo'janing nafis nolalari bilan mohirona bog'lay oldi. Bu shunchaki yuzaki bog'lanish emas, balki, o'ng qo'l va chap qo'l mutanosibligi va yuksak ijro uyg'unligi bo'ldi.

Shu o'rinda alohida ta'kidlash joziki, bugungi kunda Farg'ona-Toshkent dutor maktabi o'zining badiiy va ijroviy mukammallik bosqichiga ko'tarildi. Mohir dutor ijrochisi Faxriddin Sodiqov asos solgan vazminlik va me'yor tamoyili bugungi kunda milliy musiqa san'atining oliy mezonlaridan biri hisoblanib, kelajak avlodlar uchun o'rganilishi zarur bo'lgan mukammal uslubiy an'anadir.

Dutor cholg'usida shirador sadolarni chiqarishda "miyang'li" ya'ni dastadagi iplarni "tortib", "ezib" chalish chin mahorat mezonlaridan hisoblanadi.

Milliy kuylarning shirali, ta'sirchan chiqishini birinchi galda barmoqlar yordamida hosil etiluvchi "miyang" unsurlari ta'minlaydi.⁸

Miyang⁹ akademik ijrochilikda glissando uslubining o'ziga xos namunalari sifatida baholash mumkin. Faxriddin Sodiqov ijrochilik maktabida miyang'ning ikki asosiy turi kuzatiladi: oddiy miyang' hamda sadoli miyang'. Shu bilan birga, oddiy miyang' ham ichki tuzilishiga ko'ra yana ikki ko'rinishda namoyon bo'ladi. Jumladan, ulardan biri alohida tovushni chuqur kashish orqali badiiy bezash usulidir.

Bir xil balandlikdagi ikki tovush oralig'ida, ular orasidagi bir parda yuqori tovushni sado vositasida hosil qilish usuli qo'llaniladi.

Bir xil balandlikdagi ikki tovush oralig'ida, ular orasidagi bir parda yuqori tovushni sado vositasida hosil qilish usuli qo'llaniladi.

Sadoli miyang:

⁸ R.Yunusov. Faxriddin Sodiqov. Toshkent-2005., 72-bet.

⁹ "Miyang" atamasi dutor ijrochiligi bezaklar ifodasi uchun ilk bor tavsiya etilmoqda. Atama Faxriddin Sodiqov amaliyotidan olingan. // Qarang: Malika Ziyayeva. Dutor. Faxriddin Sodiqov ijro uslubi. O'quv-uslubiy qo'llanma. "Musiqqa", T., 2011., 9-bet.

Mazkur bezakning alohida ko‘rinishi bo‘lib, ijrochi uni to‘lqinsimon kashish Yordamida yuzaga keltiradi. Miyang‘ termasi (TM) Faxriddin Sodiqov ijrochilik uslubida keng uchraydigan va amaliy jihatdan faol qo‘llaniladigan usullardan biri hisoblanadi.

Uning ahamiyati kuy mazmuni va vaziyatidan kelib chiqib, kerakli nuqtalarda mohirona ishlatilishida namoyon bo‘ladi. Mazkur usulda terma zarb ijrosi o‘ziga xos tarzda amalga oshiriladi, ya’ni to‘rt zarbdan birinchisi tushirib qoldirilgan holda, zarbsiz tarzda ijro etiladi. Nota namunadagi ko‘rinishi quyidagicha:

Miyang‘ni ijro etishda terma zarbning dastlabki tovushi miyang‘ usuli vositasida keyingi tovushlarga uzviy bog‘lab ijro qilinadi. Yana bir muhim ijro bezaklaridan biri kashish bo‘lib, u tanbur, rubob hamda dutor cholg‘ularida keng qo‘llaniladigan an‘anaviy bezak usullaridan sanaladi. Mazkur usul ushbu cholg‘ularda mushtarak ijro xususiyatiga ega.

Sadoli liganing nota yozuvidagi ifodasi quyidagicha:

Faxriddin Sodiqovning dutor ijrochiligidagi o'ziga xos maktabi va uning Malika Ziyayeva singari yetuk shogirdlari orqali davom etib kelayotgan an'analari haqida so'z borar ekan, bugungi kunda uning munosib shogirdi, mohir sozanda va pedagog Malika Ziyayeva talqinidagi "Shafolat" o'zbek xalq musiqa merosiga mansub kuy bo'lib, ikki qismli tuzilishga ega. Ushbu asar dutor ijrochiligida cholg'uning eng nozik va nafis imkoniyatlarini namoyon etish xususiyatiga ega. Uni ijro etishda ayniqsa shtrixlarning boyligi hamda nozik ifodaviy jihatlariga alohida e'tibor qaratish zarur. Asarni mukammal darajada talqin qilish sozandadan yuksak mahorat va puxta ijrochilik tajribasini talab etadi. Bu esa dutorning badiiy hamda texnik imkoniyatlarini to'laqonli ochib berishga xizmat qiladi.

“Shafoat” kuyining ustoz ijrochilar tomonidan tanbur va dutor cholgʻularida muntazam ijro etib kelinishi uning ijrochilik amaliyotidagi ahamiyatidan dalolat beradi.

Xulosa qilib aytganda, Faxriddin Sodiqov ijro uslubining o'ziga xosliklari shunchaki mahorat namunasi emas, balki o'zbek musiqa san'atining murakkab tarixiy bosqichlaridagi ilmiy-amaliy izlanishlar natijasidir. Umuman olganda, F.Sodiqov yaratgan maktab bugungi kunda o'zbek milliy musiqa san'atining poydevorlaridan biri bo'lib xizmat qilmoqda. Ustozning ijro uslubini tadqiq etish, nafaqat o'tmish merosini o'rganish, balki zamonaviy ijrochilik san'atining istiqbolli yo'nalishlarini belgilashda ham muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Yunusov R. Faxriddin Sodiqov (Monografiya) T., 2005
2. Ziyayeva M. Dutor (F.Sodiqov ijro uslubi) (o'quv uslubiy qo'llanma) T., 2008.
3. Ziyayeva M. Dutor (F.Sodiqov ijro uslubi) To'ldirilgan II nashri (o'quv uslubiy qo'llanma) "Musiqqa" T., 2011.
4. Ziyayeva M. Maqom cholg'u ijrochiligi (Dutor) (o'quv qo'llanma) "Ijod nashr" T., 2024
5. Mahmudova F. Cholg'u sozlarini o'rganish (o'quv qo'llanma) "Best-publish" T., 2025